

”Vuollessamme ikäihmiset kertoivat elämäntarinoitaan, miten vanhana voi löytää harrastustensa myötä itselleen kokonaan uuden identiteetin. Tai miten lapset katkaisevat siteensä vanhempilnsa, katoavat kaukomaille ja tulevat sitten takaisin kotiin. Keskustelimme korsujen puhdetöistä, nettisivujen neuleblogeista ja Elina Brotheruksen tanssiesityksistä, joissa kaksi veistäjää oli ollut mukana. Matkasauvoja kamppilaiset aikovat käyttää tulevassa muotinäytöksessään.” (Riitta)

Riitta Heikkinen (11.1.1949–30.3.2010) im memoriam

Jouni Kiiskinen

KEPIN TIE

”Aika lapsi leikkivä, kuninkuus lapsen kädessä.” (Herakleitos 1971, 24).

Sfinks kysyi Oidipukselta (jolla oli kuulemma hyvin kompleksinen suhde vanhempiinsa): ”mikä kulkee aamulla neljällä jalalla, päivällä kahdella ja illalla kolmella jalalla?” Oidipuksen vastattua oikein ”ihminen”, sfinks ajautui kohtalonsa pakottamana riistämään hengen itseltään, katoamaan olemasta ihmisen tieltä. Ihmisyyden tietämisen sankariteko oikeutti Oidipukselle kuninkaan aseman Thebassa, jonka edellisen kuninkaan hän oli juuri tappanut maantiellä ”kumpi väistää”-tilanteessa. Kuningas oli Oidipuksen isä. Oidipus oli oletettavasti kuunnellut liikaa oraakkelia, koska tuli toteuttaneeksi tämän ennustuksen kuin automaatti. Kun Oidipukselle paljastui, että hän oli vahingossa nainut oman äitinsä ja tappanut isänsä, hän puhtaasta suoraselkäisyydestä puhkaisi omat silmänsä. Ja totta totisesti hänellä riitti hävettävää...häpesi silmät päästään.

Kun ihminen on tunnollinen, rehellinen, kunnollinen tai muuta vastaavaa, sanotaan usein, että hän on suoraselkäinen. Toisaalta ylenpalttista jäykkäniskaisuutta kavahdetaan toteamalla, että ihminen on niellyt rautakangen. Moraalin kannalta vertaus on havainnollinen: suoraselkäinen puhuu suoraan, katsoo silmiin eikä yritä peittää faktoja, joihin usko. Rautakangen niellyt on ottanut itseensä jotakin kylmää, jäykkää ja vierasta, mikä estää häntä suhtautumasta kanssaihmiin luontevasti.

Pinnallisesti tarkasteltuna suoruus ja jäykkyys saattavat sekoittaa. Suoruuden erottaminen jäykkyydestä ei onnistu välttämättä ollenkaan, jos mielikuva niiden ideasta on pysähtynyt. Elävässä kuvassa ero tulee ilmeiseksi, koska silloin voi tarkastella ihmisen toimintaa. Kielenkäytössä vertailukohtaa voi hakea sanasta sanaan siteeraamisesta, joka kuulostaa erilaiselta kuin puhe sellaiselta ihmiseltä, jolla on eloisa sana hallussa.

Henry Bergson (2000) osoitti, kuinka ihmisen tapojen jäykkyys on varsinainen runsauden sarvi humoristille, siis naurun aihe. Oman jäykkyytensä rajoihin törmäilevä ihminen saa nauraa itselleen harva se päivä, mutta esimerkiksi amerikkalaisista olen nähnyt vain Bill Clintonin nauravan oikeasti -televisiossa. Näytelty nauraminen on kalseaa ja kovaa kuin suopeltoon pystyyn tökätyn rautakangen pinta loppuelokuun yössä. Jos olet koskaan tarttunut tällaiseen kankean olet saattanut tuntea kuinka (kaikkea mystifiointia pakeneva) ”lämpöenergia” siirtyy käsistäsi sen kolkkoihin syövereihin, maahan, ilmaan, lopulta maailmankaikkeuteen, jonka energian määrä on kuulemma vakio. Vähät siitä, että suurin osa maailmankaikkeuden energiasta on vielä pimeätä.

Puukeppi tuntuu kädessä lämpimältä. Se on energiataloudellisesti luonteva käden jatke, mutta ennen kaikkea se sijoittaa pitelijänsä johonkin paikkaan kuin sanoen: "olet melkein tässä".

"Kepin" erilaisia merkityksiä voisi oletettavasti luetella aamusta iltaan ja viikosta toiseen kun jo pelkästä "tikusta" saa asiaa" ja "keppihän" on "tikku" huomattavasti isompi asia. "Sauvasta" puhuminen niveltää yhteen muun muassa uskonnon, urheilun, seksin, energiapolitiikan, biologian, fysiologian ja fantasiamaailmojen merkitykset kuin kiasmaattinen jointti (lihallinen nivelkohta). Monimerkityksisyys osoittaa "sauvalle" paikkaa ideoiden maailmassa, jossa sauvan hahmo on selkeä. Koska oletan, että lukijani on ihminen, oletan myös, että hänellä on mielikuvitus, jonne voin sauvani piirtää. Sauvun idealla on pituutta enemmän kuin paksuutta ja sillä on kaksi päätä. Mikä sen erottaa kepeistä? Ideoiden maailmassa ne ovat hahmosukulaisia ja tikku niiden pikkuserkku (ellei sitten harhoissaan erehdy luulemaan etäistä sauvaa tai keppiä tikuksi). Välitön intuitioni sijoittaa kepin yhden ihmisen käteen, siihen se sopii. Sauva löytää paikkansa mistä sattuu. Apinan kädessä voi olla vain tikku, ehkä keppi holtittomasti ja kokeilumielessä heiluen, mutta sauvaa ei voi apinalla olla koskaan kädessä.

Kepissä on, kuten osoitin, kaksi päätä, joista toisesta voi pitää kiinni ja toisella voi esimerkiksi osoitella. Ihminen voi olla osoittamisen alkupäässä, loppupäässä tai molemmissa päissä. Opettajat ovat perinteessämme ottaneet haltuun suuria kartoja, kokonaisia maailmoja, puisilla karttakepeilläään. Samalla otteella on voinut tähtäillä sielunviljelystarhaansa ja pieksää luulot havaituista rikkaruohoista niin että tuntuu. Aleksanteri Ahola-Valo (1900–1997), jota olen viime vuodet tutkinut, kuvaili lapsuuden päiväkirjojensa sivuilla toistuvasti kuinka hänen kasvatusäitinsä mielestä parasta oli "kettä nahka", jotta kasvattava viesti menisi läpi: *"Vai niin tulit siihen räkyttämään!! Kyllä mi-minä si-sinulta nahkan ketän."* (Ahola-Valo 1992, 295). Kettäminen on nylkemisen synonyymi.

Minkä vuoksi kepillä hakkaaja näyttää aina samalta? Ainakin kuvissa hakkaajalla on hampaat irvesä ja silmät ammollaan, hakattava on kyyristynyt suojaamaan itseään käsillä. Ihminen, joka nostaa kepin ylös taivasta kohti, on aina kepitöntä pidempi.

Ioanna Salajanin (2002, 21, 53, 69, 70, 74, 79) mainioissa Zen-sarjakuvissa mestarilla on keppi, jolla hän silloin tällöin napauttaa oppilastaan päähän, selkään tai olkapäälle - kops. Useimmiten tämä tapahtuu sarjakuvien tarinoissa silloin kun oppilas vajoaa mietteisiinsä tai on löytänyt "loistoratkaisun" opettajan kysymään kysymykseen tai tehtävään, ehkä ratkaisemattomaksi tarkoitettuun koaniin. Zen-mestari lyö oppilastaan kuten meidänkin kasvatustieteissämme joskus tehtiin, mutta eroa kannattaa varmaan meditoida hetki. Olemme sivistyneet kasvatuksen saralla sille asteelle, että voimme halutessamme tehdä lyömisen ilman brutaalia fyysistä kontaktia esimerkiksi sanan avulla tai tekniikan väliin tuomisen kautta. *Asenne* näyttäisi tekevän ratkaisevan eron väkivallan ja ohjaamisen välille. Tulisiko tästä päätellä, että kasvattaja saa lyödä kasvatettavaa, jos sen tekee oikealla asenteella? Voiko lyödä rakkaudesta? Puuttuuko meiltä kenties kieltä, jolla kuvata kasvatustekojä?

Sanonta "nuorna vitsa väännettävä" voidaan tulkita siten, että kun ihminen on vielä nuori, hänet täytyy kouliia ihmisten tavoille vääntämällä puusta vitsa kotikäyttöön. Vitsa toimii paremmin kuin keppi silloin kun halutaan jättää kipujälki ilman näkyviä vaurioita. Kepistä jäävät mustelmat näky-

vät jälkinä ja kaikista pahinta väkivallan tekijälle on paljastua teon tuomitsevalle julkiselle katseelle. Hakkaamiseen liittyvän miellelyhtymän sijaan voidaan ajatella myös sanonnan rauhanomaisempaa tulkintaa käsityöläisen kontekstissa. Vitsan, esimerkiksi pajuviitsan, vääntäminen ”nuorna” on viisasta silloin kun halutaan asettaa se tiettyyn muotoon *ennen* kuin se kovettuu muotoonsa. Kuivuessaan viitsa voi asettua esimerkiksi sombrero-hatun tai pelota-mailan muotoon. Kieroon kasvanutta ei saa myöhemmin suoristettua ilman että se helposti rapsahtaa poikki. Ihmisen nuoruuteen liittyy nähdäkseni sama mahdollisuus: tulla kasvaneeksi suoraan suoraksi tai hakatuksi väärään kyyristyneeseen asentoon. Kun hakkaaja (kepin tai sanan käyttäjä) on poistunut paikalta, samat mahdollisuudet ovat yhä läsnä suhteessa itseän. Vanhuus voi lopulta painaa ihmisen kumaraan, mutta keppiin nojaava, joskus suorana seissyt tietää, ettei se ole ihmisen varsinainen asento, ihmisyyden idean asento. Suoruus on taltioituna kepin muodossa, edessä ja kädessä. Kepissä suoruus jää myös jälkeen ja pysyy vaikka ihminen taipuu ja nukahtaa takaisin maan tomuun.

Kun puhutaan ihmisen mittaamisesta, puhutaan usein mittakepeistä. Mittareita kammoksutaan kun mittakepit tuntuvat aina olevan jostakin vieraasta maailmasta, jossa ihminen on pienuuden ja mittaattomuuden jatkuvassa ahdistustilassa. Näiltä harharetkiltä voi palata veistämään oman keppinsä esimerkiksi puusta. Suhteessa tällaiseen itse veistettyyn keppiin voi sitten ottaa mittaa, kuinka paljon on taas kasvanut.

Keppi näemmä avaa ajattelulle polkuja moneen suuntaan ja sen materiaalisuus tekee siitä enemmän kuin merkitysyhteyksistä toisiin sinkoilevan idean mielikuvituksen moniulotteisessa avaruudessa. Kädessä pidetty keppi liittyy ihmisen osaksi paikallista ympäristöään aistisuuden kautta, mutta samaan kosketukseen tiivistyy myös inhimillisen vallan ja vastuun problematiikka. Ennen kuin kepillään lyö allaan olevaa maata (kuin Kubrickin apina), voi muistaa, että kepissä on kaksi päätä, kuten liettualainen sananlaskukin muistuttaa.

Riitta Heikkinen osoitti taidekasvattajan työssään leikkimielisyyden arvon. Hänen kertomuksistaan ja muistiinpanoistaan saatoin tavoittaa ja saada tartunnan leikkimielisyyden innostavasta voimasta ja toisaalta tietoisuuden sen kadottamisen helppoudesta. Tämä saa ajattelemaan taidekasvattajan työtä vaalimisena: on suojattava sitä mikä on kaunista ja iloista tässä maailmassa ja annettava se eteenpäin siitä huolimatta, että tietää miten helppoa se on menettää. Kepissä on mahdollisuus näihin molempiin.

”Tapahtuma sai minut pohtimaan, milloin taideteos tai sen kaltainen asia on valmis. Matkasauvan valmistamisessa on oleellista se, aikooko käyttää sitä vain kerran ’leikin tilassa’ vai haluaako siitä tulevien vuosikymmenien seuralaisen. Veistäminen yhdistetään käsityöhön, jolloin taito nousee etusijalle. Pitämässäni työpajoissa käsityötä harrastaneet ikäihmiset haluavat viimeistellä matkasauvansa kotonaan ja silloin helposti ylityöstävät keppinsä. Mutta samalla ne ovat tekijöidensä näköisiä positiivisessa mielessä. Köysittäjällä saattaa olla sauvassaan harvinainen narusolmu ja hammaslääkärillä aito hammas. Kampissa vuolemaani matkasauvaan olin tyytyväinen, siinä on luova henki, ’keskeneräisyyden’ valmius.” (Riitta)

Lähteet

Ahola-Valo, Aleksanteri 1992. *Koulupojan päiväkirja*. Osa 3. 1.8.1909-31.12.1910. Hämeenlinna: Elpo ry.

Bergson, Henri 2000. *Nauru - tutkimus komiikan merkityksestä*. Suom. Sanna Isto ja Marko Pasanen. Helsinki: Loki-Kirjat. (Alkup. *Le Rire. Essai sur la signification du comique*. 1900.)

Herakleitos 1971. *Yksi ja sama: aforismeja*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.

Salajan, Ioanna 2002. *Zen sarjakuvia II*. Suom. Dharmachari Sarvamitra. Helsinki: LIKE. (Alkup. *Zen comics*. 1982.)